

MÜREKKEP, KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT SERİSİ, 2, Ağustos 2007, ANKARA, Sayı:2, Kitap No: 5, s. 38-41.

HZ. İBRAHİM'İN MUCİZEVÎ HAYATINDAN, TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALAR...

Gerek dinî- tasavvufî Türk halk şiirinde, gerekse divan ve modern Türk şiirinde olsun şiirin mimarî, estetik ve anlam yapısını teşkil eden kelimeler hiçbir zaman gelişi güzel seçilmez ve gereksiz yere kullanılmazlar. Hattâ fikir, ahenk, dil ve duyuş bakımından büyük bir sabır ve itinayla seçilip, şiire alınan bu kelimelere bazı hâllerde öyle mistik temayüller, toplumun kolektif şuuruna yerleşmiş öyle derin anlamlar yüklenir ki, o kelimeler yüklendikleri bu mazmun, mecaz ve telmih görevleriyle değil toplumların, bütün bir insanlığın kabulü yahut reddi haline gelmiş evrensel değerleri, hadiseleri, mesel, inanış ve kıssaları bize az sözle fakat son derece etkili ve sanatkârane bir söyleyişle hatırlatırlar.

Kurân'ı Kerim'de adları geçen bütün peygamberler gibi Hz. İbrahim de dinî- tasavvufî Türk şiirinin konusu olmuş, onun Kurân'da geçen, evrensel ve mucizevî hayatı, ilmî, dinî ve tasavvufî kaynaklarda olduğu gibi şiir aracılığıyla da büyük kitlelere ulaştırılmıştır.

Türk şiirinde, İbrahim (a.s)'ın özellikle Nemrut'un zulüm ve adaletsiz tavrından ötürü mağarada büyütülmesi; aklını, idrak ve iz'ânını kullanarak kendisini ve bütün bir kâinatı yoktan var eden, ezeli ve ebedî olan, bir ve benzersiz yaratıcıyı bu sayede bulması, bilmesi ve ona inanması; putları kırıp parçalaması; Nemrut tarafından ateşe atılması ve düştüğü ateşin kendisine serin ve selâmet olması; oğlu Hz.İsmail'i kurban etmedeki tevekkül ve teslimiyeti; Kâbe'yi onarması gibi tamamen ilâhî kitabımızda âyetlerle bizzat sabit olan mucizevî hayatına telmihte bulunulur.¹ Ayrıca sofrasının bereketi; bir kıtlık yılında kum dolu çuvallarının buğday, mercimek ve un haline dönüşmesi gibi olağanüstü hadiseleri bir kısım mazmunlar, semboller, telmih ve mecazlar aracılığıyla şiirimizde konu edilir. Hattâ bu konuları ihtiva eden "Halîl-nâme" adlı bir mesnevînin yazılmış olduğu da bilinmektedir.

Türk şiirinde Hz. İbrahim'in Nemrût tarafından ateşe atılışını, şiir diline mahsus estetik, lirik, veciz ve sade bir üslûpla anlatan şairlerin başında şüphesiz Yunus Emre gelmektedir.

*Ey Dost!. Senin yoluna cânım vereyin Mevlâ
Aşkını komayayın oda gireyin Mevlâ*

*Beni Sana vereyin sensiz beni nideyin
Ben senin huzûruna bensiz varayın Mevlâ²*

diyerek bize yedi asır öteden seslenmesine rağmen bugün söylenmiş kadar taze, bugün duyulmuş kadar sıcak olan bu gönül terennümlerinde, benlik denilen maddî varlığı aşıp, manevî cephesiyle bir ışık, ilâhî bir nûr hâlinde dosta vasıl olmayı ve onda ebedîleşmeyi arzulayan Yunus; "Aşkını komayayın oda gireyin Mevlâ" mısraında güzel bir telmih sanatıyla bizi, Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması kıssasına götürüyor.

Malûm olduğu gibi Hz. İbrahim, kavminin taptığı putları paramparça (Enbiya: 58) etmiş, bundan ötürü Nemrut tarafından hazırlatılan büyükçe bir ateşe atılmış, fakat bir mucize kabilinden ateşten kurtulmuştu. Bu olay Enbiyâ suresinin 69 ile 70. ayetinde: "Ey Ateş! İbrahim

¹)Dr. Necla PEKOLCÂY, Selçuk ERAYDIN, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Edebî Eserler Serisi 5, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s.117-119.

²) Nihat Sami BANARLI, "**Millî Tekevvünümüzde Yunus Emre'nin Yeri**", Bkz.Hüseyin ÖZBAY, Mustafa TATÇI, **Yunus Emre (Makalelerden Seçmeler)**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1994, s.69.

için serinlik ve esenlik ol!” dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrâna uğrayanlar durumuna soktuk.” şeklinde geçmektedir. Ateş, Allah’tan aldığı emir üzerine Hz.İbrahim’i yakmamış, serin ve selamet olmuştur. Çünkü İbrahim (a.s): “*Bana Allah’ın sahip çıkması yeter; o ne güzel bir sahip!*” diyerek Allah’a (cc) sığınmış, yalnız O’ndan yardım istemişti. Bu mucize hemen her edebî dönemde ve devirde şiirimize alınmış, bir kısım bedîî tefekkür unsurları ve edebî sanatlarla zenginleştirilerek işlenmiştir. Yunus, bu olayı sadece mecaz ve telmih sanatlarıyla işlemekle kalmaz. Bir ilahîsinde:

*İbrâhim’e Nemrûd odun ıskdur gülistân eyleyen
İskdan nazar ericeğez gülzâr oldı nâr olmadı³*

“*Nemrut’un yaktırdığı ateşi gülistan eyleyen aşktır. Aşkın nazarı ulaşınca ateş, nâr değil de gül bahçesi oldu*” diyen şair, gülistân, gül bahçesi, od/ateş, nâr kelimelerine yüklediği anlam ve duygu çağrışımlarında bir yandan o büyük ateş yığını bir gül bahçesinin güzelliğiyle tasavvur ederek teşbih sanatı yaparken; diğer yandan da gül, ateş ve nâr kelimelerinin renk yönünden uyumunu dikkate alarak tenasüp sanatı yapar. Yunus, bu mısralardaki aşk kavramına, ebedîlik yüklemiş, ona başlı başına bir kişilik kazandırmıştır. Zirâ: “*İbrâhim’e Nemrûd odun ıskdur gülistân eyleyen*” mısrasında odun/ateşin, “*Aşk*” tarafından gülistân, yani gül bahçesi haline getirilmesi; ikinci mısradaki ise “*Aşkın nazar etmesi*” şuurlu bir varlığın yani kişiğünün yapabileceği bir eylem olduğundan “*Aşk*” kavramı şahıslandırılarak teşhis sanatı yapılmıştır.

Yunus, insanı beşerî hususiyetlerinden sıyrıp ulvî makamlara taşıyan aşk duygusunun gücünü ilahî kaynağa bağlarken son derece açık, sade ve samimidir. Bu mısralarda Hz. İbrahim’in, aşk sayesinde kaygıdan, korkudan ve endişeden uzaklaştığını; aşk aracılığıyla Allah’a tam mânâsıyla tevekkül edip teslimiyet gösterdiğini müşahede ediyoruz ki, bir Allah (cc) dostu olan Hz. İbrahim’in⁴ yaşadığı bu hâl, Yunus Suresinin 62. ayetindeki: “*Dikkat ediniz!. Allah Dostu olanlara korku yoktur, onlar mahzun da olacak değillerdir*” hükmüne de telmihtir.

Hz.İbrahim, malûm olduğu gibi yaşadığı kavmine bir peygamber olarak gönderilmişti. O, aynı zamanda bir peygamber olan oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe’yi yeniden inşa etmiş, küçüklüğünden itibaren kavminin tanrılaştırdığı putlara tapmamış, onlarla alay etmiş ve hepsini kırıp parçalamıştı. Bu itibarla Hz. İbrahim, divan şiirinde “*İbrahim-i put şikest*” diye mazmunlaşmıştır.

Yard. Doç. Dr Semra Tunç, “*Divan Şiirinde Hz. İbrâhîm Ve ‘Ades (Mercimek) Kıssasına Dâir*” adlı makalesinde, özellikle Hz. İbrahim’in bir kıtlık yılında kum dolu çuvallarının buğday ve mercimek haline dönüşmesine dâir mucizesini, muhtelif dönemlerdeki divan şairlerinin şiirlerinden aldığı örnek beyitlerle ortaya koymuştur.

Âhî ‘den (ö.1517) alınan beyitte:

*Dâne için dâm-ı hırsa düşse tan mı murg-ı dil
Anda k’Âdem gözleye gendüm Halîlu’llâh ‘ades⁵*

“*Gönül kuşu bir dane için hırs tuzağına düşse (bu) ayıplanacak (hal) mi?.. (Bu ayıplanacak bir hâl değildir) O zaman ki Hz. Âdem buğday, Allah’ın Halil’i (Hz.İbrahim) ise mercimek*

³) Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ, **Yunus Emre Dîvanı**, Tercüman 1001 temel Eser 1, s.155.

⁴) Halîlu’llâh, “Allah dostu” manasına gelmektedir. **Nisâ Sûresinin 125 ayetinde**: “Allah İbrahim’i kendisine dost edindi” buyurulmaktadır.

⁵) **Âhî Divanı**, Haz. Necati SUNGUR, K.B.Yay. Ankara 1994, D.73,I/8.

beklediği gibi” diyen şair, gönülü kuşa, arzu ve istekleri ise daneye teşbih ederken Hz. Âdem’in buğdayla, Hz. İbrahim’in ise mercimekle olan ilgisine telmih sanatı yapmıştır.

Şeyhî’den alınan:

*Hâl ü hatı bize ‘ades ü sebzêardur
Minnet Halil hânına selvâ nedür ya men⁶*

beyti ile Necâtî Bey’dan alınan:

*Ey Halilüm ne ‘aceb hüsnün gülistânunda biz
Mezra ‘-ı la ‘lünde cân ekdükçe biter mercimek⁷*

beytinde *hâl* (sevgilinin yüzündeki siyah nokta/ben), *‘ades* (mercimek) *e*; *hat* (yüzdeki ayva tüyleri), *sebzêar* (çimenlik) *a*; *hüsn* (güzellik, yahut güzelin yüzü ve yanağı), *hem gül bahçesine hem de Hz.İbrâhîm’in bereketli sofrasına*; *sevgili* ise “*Halil*” kelimesine yüklenen iki farklı anlamdan ötürü tevriye ve teşbih sanatıyla “Hz. İbrâhîm’e” benzetilmiştir.

*Kâ ‘be gibi yine müstagra-k-ı envâr olmuş
Ey Halilüm yüzün üstindeki hâlün ‘adesi⁸*

Beytinde: “*Ey Halil’im, yüzündeki mercimeğe (benzeyen) hâlin/benin, bu görünüşüyle (tıpki) Kâ’be gibi yine nurlara gark olmuş*” diyen Taşlıcalı Yahya (ö.1582), nurlu yüzde mercimeğe benzettiği hâl/ben ile nurlara gark olmuş Kâbe arasında güzel bir teşbih sanatı yapmış; “Kâbe” ile Hz. İbrahim’in Kâbe’yi onarması hadisesi ile mercimek kıssasındaki kum dolu çuvalların mercimek haline dönüşmesi mucizesine işaret etmiş ve telmihte bulunmuştur. Taşlıcalı Yahya, başka bir şiirinde:

*Yâ sevâd-ı ‘ayn-ı ‘âşık yâ ‘adesdür bî-gümân
Hey yolunda öldüğüm kurbânlar olduğum Halil⁹*

tarzındaki beytin ikinci mısraında ise: “*Hey yolunda öldüğüm, kurbânlar olduğum Halil*” diyerek “Hey!” hitabıyla bir yandan heyecana dayalı nida sanatı yaparken, diğer yandan Kurân’ı Kerim’de de zikredilen Hz. İbrahim’in, oğlu Hz. İsmail’i kurban etmek istemesi kıssasına telmihte bulunmuştur.

Prof. Dr. Fuat Köprülü’nün “*iklim eyesi / iklim sahibi Ahmet Yesevî*” olarak nitelendirdiği; Kırgız Yazar Cengiz Aytmatov’un ise: “*18. yüzyıl Türkistan’da Mahtumkulu şiirlerinin yüzülüdür. O, uluslararası şiir dünyasında hak ettiği yeri almış, şiirle konuşan bir düşünürdür.*”¹⁰ şeklinde değerlendirdiği Türkmen şiirinin 18.asırda yaşayan temsilcisi büyük mütefekkirimiz Mahtumkulu, “Ekip Geçti” başlıklı şiirinde; Kurân’da adları geçen peygamberler ile bir kısım şahsiyetlerin yaşadıkları kıssalara telmihler yapmıştır. Bu şiirinde:

Tâ İsa gelince daim,

⁶) *Şeyhî Divanı*, Haz. Mustafa İSEN, Cemal KURNAZ, Akçağ, Ankara 1990, D.46, 7/20.

⁷) *Necâtî Bey Divanı*, Haz. Ali Nihad TARLAN, MEB Basımevi, İstanbul, 1997, D. 345,327/3

⁸) *Yahya Bey Divanı*, Haz. Mehmet ÇAVUŞOLU, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977, D.573,479/4.

⁹) *a.g.e*, D.216,41/IV.

¹⁰) Ramazan ÇAKIR, “*Mahtumkulu Fırakî’nin Şiirlerinde Peygamber Sevgisi*”, Yağmur Dergisi, Üç aylık Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 33 Ekim - Kasım -Aralık 2006.

*Eshab-ı kehf yatar kaîm,
Hakk'ın yolunda İbrahim,
Canın oda yakıp geçti.¹¹*

gibi söyleyiş hususiyetleriyle bize Yunus'un sesini, sözünü hatırlatan mütefekkir ve mutasavvıf şair Mahdumkulu; Hz. İbrahim'in oda atılma hadisesinin yanında, Hz. İsa'nın ve imân ettikleri tevhit inancı yüzünden üç asır dokuz yıl kadar uyuyup, uyandıklarında yarım gün yahut bir gün kadar uyuduklarını zanneden Eshab-ı Kehf'in¹² Kurân'daki kıssalarına da telmihte bulunur.

Duygudan ziyade düşünce yönü ağır basan; bünyesinde soyut, hikemî ve mistik hususiyetleri taşıyan Âsaf Halet Çelebi'nin "İbrahim" adlı şiiri;

*İbrâhîm
içimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim
...
asma bahçelerinde dolaşan güzelleri
Buhtunnasır put yaptı
ben ki zamansız bahçeleri kucakladım
güzeller bende kaldı¹³*

şeklindeki ifadelerle İbrahim (a.s)'ın kavminin tapındığı putları kırma kıssasına işaret etmekle kalmaz, genç yaşta Babil hükümdarı olup karısı için dünyanın yedi büyük harikasından biri sayılan "Babil'in Asma Bahçelerini" yaptıran Buhtunnasır diğer adıyla Nabukadnezar'ın dünyevî saltanatına ve maddî yaşantısına da işaret ederek telmih sanatı yapar. Şair bu şiirinde; iki farklı dünya görüşünün ve hayat tarzının mukayesesini, vahdet-i vücud inancına bağlı duygu ve düşünce çağrışımlarıyla ortaya koyarken, kendisini sürekli meşgul eden asıl iç çatışmasının sebeplerine işaret eder.

Benzer duygu, düşünce ve inanç çağrışımlarını Sezai Karakoç'un "Hızırla Kırk Saat" adlı kitabında, Hz. İbrahim'in putları parçalaması kıssasına yaptığı telmihte de buluyoruz.

*Kardeşim İbrahim mermer putları
nasıl devireceğimi bana öğretmişti
ben de gün geçmiyor ki
birisini patlatmayayım
ama siz harflerdekini ve kelimelerdekini
nasıl sileceğimi bana öğretmediniz"¹⁴*

Karakoç da tıpkı Asaf Halet Çelebi gibi Hz. İbrahim'in hadisesinden hareketle içinde bizzat yaşadığı iç çatışma ile birlikte, yaşadığımız çarpık eğitimin çarpıcı sonuçlarını yine insan psikolojisinin ortaya koyduğu kabul edilemez tavır ve davranışlar vasıtasıyla izah eder. Nasıl devireceğini öğrendiği ve her gün patlattığı putlarla kalbin saflaşmasına, nefsin sahip olduğu yanlış ve kötü değerlerden arınmasına işaret eden Karakoç; kötülüklerle mücadelede iyinin, güzelin ve doğrunun daima galip gelmesini ister. Bu durumu, insanlık nezdinde barışın ve sevginin tesisi anlamına geldiğinden ötürü medeniyet tarihi bakımından önemli görür. Şairin

¹¹) Ramazan ÇAKIR, a.g.d.; a.g.m.

¹²) **Kehf Sûresi:**17/9-26.

¹³) Selahattin ÖZPALABIYIKLAR, **Asaf Halet Çelebi Bütün Şiirleri**, İstanbul, 1998, s.104

¹⁴) Sezai KARAKOÇ, **Hızırla Kırk Saat**, İstanbul, 1995, s.9.

duygu ve düşünce dünyasında oluşan bu intibalar, hakikati gören bir kalbin derinden duyduğu ızdırıp ve endişelerin acı iniltileridir.

Cumhuriyet dönemi şairlerimizden Kemâl Edip Kürkçüoğlu, “Dönüş Âlemi (Dönüş)” başlıklı şiirinde:

*Baş-kestiler Velîleri devrin huzûrda;
Hakk'ın Halîl'e sunduğu kurbâna döndüler*

diyerek zerreden küreye bütün bir kâinatla birlikte dönen dervişlerin vecd ve heyecana bağlı bu aşk hâllerini, tıpkı Allah'ın Hz. İsmail'e sunduğu kurbana benzetir. Mevlevîlikte “baş kesmek” deyimini, şeyhin huzurunda niyaz durumunda bulunmak anlamına gelmektedir.¹⁵ Mürid, bu tavrı ve duruşuyla, kurbana teşbih edilirken, adama ve adanma yolundaki kalbî tevekkül ve teslimiyetin mükemmel bir örneğine telmih yapılmıştır. İnsana manevî derinlik ve olgunluk, kalbe dinamizm kazandıran teslimiyet hâli, hayatın gayesini, ebedî bir âlemin varlığını idrâk etmenin güzel bir tezahürüdür.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sav)¹⁶ henüz dünyaya teşrif etmeden önce, O'nun peygamber olarak gönderileceği, Hz. İbrahim ve Hz. İsa tarafından haber verilmişti. Allah'ın muradıyla tecelli eden ve bir mucize hususiyeti taşıyan bu ince sezişi ve gaybî haberi, günümüz şairlerinden Rıfat Araz “N'ât” başlıklı şiirinde:

*Halil'in gül duâsı, Mesih'in müjde gülü;
Hilkâtin süt buharı yârına yükseliyor!..
Yoğurmuş, şekil vermiş, renk vermiş kudret eli;
Bu ne güldür, kokusu, ötelerden geliyor!..¹⁷*

şeklinde terennüm eder. İçten içe mecazlarla örülen bu dörtlükte “Halil'in gül duâsı” ve “Mesih'in müjde gülü” ile “gül”e; “hilkâtin süt buharı” ifadesinde ise çocukluğu cihetiyle “süt buharı”na teşbih edilen Hz. Muhammed'in (sav), “yâr/yarın” kelimelerine yüklenen tevriye sanatıyla da bu âleme teşriflerine ve Allah'a yükselişine telmihte bulunulmuştur. Özellikle son beyitte tekrar ele alınan *gül* motifi edebiyatımızda; inceliğin, yumuşaklığın, iffetin, güzelliğin ve aşkın sembolü olarak kullanılmasının yanında, malûm olduğu gibi Hz. Muhammed'in (sav) edebiyatımızda en çok ele alınan remzidir.

Dinî-tasavvufî duyuş ve düşünüşte ibret alınacak bir olay yahut yaratılışın hikmetleri karşısında çaresiz kalan akıl, gönüldeki aşkla kaynaştırılıp yaratıcının mukadder emrine teslim edilir. Nitekim “*Bu ne güldür, kokusu, ötelerden geliyor!..*” mısraında, yöneltilen soruya bir cevap arayışı içinde bulunmaktan ziyade, verilen anlama tam manasıyla duyulan bir hayranlık, taktir ve teslimiyet hâli vardır.

Kokusu ötelerden gelip âlemleri kaplayan güle; bu gülün gelişini duâsıyla, müjdesiyle duyuran hikmet ve hakikat güzelleri ile yüreğinde gülün sevgi ve sıcaklığını taşıyan gönül ehline selam olsun!..

Rıfat ARAZ

¹⁵ Mehmet KAPLAN, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975, İkinci Baskı, s.415,420.

¹⁶ **Enbiya Sûresi:** 21/107: “(Resûl'üm!) Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

¹⁷ Rıfat ARAZ, “N'ât”, *Bercesta Aylık Kültür - Sanat - Edebiyat Dergisi*, Yıl:3 ,Sayı:35, Mayıs 2005, s.9-10 ; *Özlem Yağmurları, N'ât Antolojisi*, Bercesta Yayınları 1, Kayseri, 2005, s.1-4.